

А. В. ДОБРОВОЛЬСЬКИЙ
(Київ)

ПЕЧЕРА КОЛО с. ІЛЛІНКИ, ОДЕСЬКОЇ ОБЛАСТІ

У 1938 р. в одній із одеських газет з'явилась замітка про те, що в с. Іллінці відкрито печеру, в якій знайдено кістки викопних тварин, і що для дослідження цієї печери Академією наук Української РСР організовано палеонтологічну експедицію під керівництвом акад. Д. К. Третьякова.

У 1940 р. автор цієї статті відвідав місце розкопок і дізнався від начальника експедиції Т. Г. Грицаєва, що в ґрунті, який заповнював печеру, крім кісток викопних тварин, було знайдено також і два оброблені кремені, які в попередній статті С. М. Замятніна подані на табл. I; рис. 5 і 9.

У той же день коло лівого виходу печери, на схилі яру, автор знайшов ще й уламок пластини, поданий у статті С. М. Замятніна на табл. I; рис. 12, який, звичайно, пов'язувати з печерою не можна.

В палеонтологічному кабінеті Одеського університету автор оглянув упорядковані кістки тварин, здобуті в печері, і дістав від О. Д. Рощина інформацію про розкопки печери. Тоді ж ми висловили думку про можливість заселення Іллінської печери людиною мустьєрського часу. Цю думку підтримав і О. Д. Рошин, який написав коротку інформацію про наслідки палеонтологічних досліджень в Іллінській печері.

Цю інформацію ми і зачитали, за його дорученням, на 3-й археологічній конференції в Києві, причому були продемонстровані і знайдені в печері кремені.

На конференції нашу думку про заселення Іллінської печери людиною мустьєрського часу підтримав І. Г. Підоплічко, але інші спеціалісти з палеоліту (Воеводський, Полікарпович) поставились до цих знахідок досить скептично. Можливо, в зв'язку з цим, конференція, хоч і винесла постанову про необхідність нагляду за подальшими розкопками в Іллінській печері, особисто нікому з археологів не доручила доглядати за палеонтологічними дослідженнями печери.

Тільки в червні 1941 р. Т. Г. Грицаєв вручив нам відкритого листа Інституту археології Академії наук Української РСР з пропозицією увійти до складу Іллінської палеонтологічної експедиції з метою археологічного догляду за розкопками.

Тоді ж ми довідалися від Т. Г. Грицаєва, що під час розкопок Іллінської печери було знайдено щось із 40 різних кременів, які він переслав С. М. Замятніну.

С. М. Замятін у своєму листі сповіщав, що ці кремені, як він визнав, частково мустьєрського часу, а частково верхньопалеолітичні, а можливо, навіть і епіпалеолітичні. Такий висновок С. М. Замятніна, звичайно, надавав Іллінській печері особливого значення.

Т. Г. Грицай вжив усіх заходів до того, щоб автор успішно міг виконати доручення Інституту археології Академії наук Української РСР, і 13 червня 1941 р. розкопки печери вже продовжувались за нашим доглядом.

У цей час від печери лишилися тільки два „кармани“ в її східній частині. Один із цих „карманів“, правий, і був досліджений автором¹.

Приблизно посередині правого „кармана“ в ушільненому плитняку, що служив стелею печери, є заглибина у вигляді воронки, заповнена чорноземом. Відповідно їй є вигнутість у стелі печери. Можливо, що в цьому місці через щілини й просочувалась вода у печеру. Про це ніби свідчить і те, що верхній шар південної частини заповнений чорноземом (рис. 1).

Цей „карман“ був заповнений суглинкуватим ґрунтом, в якому траплялася щебінка, що іноді залягала у вигляді прошарка і утворилась внаслідок лущення плитняка стелі. Внизу траплялися уламки сталагмітів, сталагмітові затьoki помічались і на стінках печери.

У ґрунті були й кротовини, діаметром до 0,09 м, заповнені чорноземом (рис. 1). Чим ближче до долу печери, тим щебінки ставало більше, а ґрунт, що заповнював самий низ печери, був дуже насичений дресвою і вологіший.

Загальна площа „кармана“, дослідженого в нашій присутності, становила 4,5 м², а по кубатурі ґрунту 7,5 м³. Незважаючи на таку невелику кубатуру „кармана“, тут було знайдено 836 окремих кісток викопних тварин. Цей факт свідчить про велику насиченість ґрунту кістками, яких в деяких місцях скупчувалось особливо багато, як, наприклад, під південною стінкою печери.

Деякі кістки були окатані водою, на деяких були сліди зубів хижаків, але жодної кістки, на якій можна було б пізнати сліди обробки їх людиною, не було знайдено.

Між тим трубчасті кістки викопних тварин були розбиті, кістковий матеріал являв собою завжди тільки окремі кістки і жодного разу не було знайдено не тільки цілого кістяка тварини, а навіть і його частини; у товщі ґрунту поруч з кістками було знайдено і десять щелепів. Отже, ці факти дають підставу припускати, що цю печеру оселявала давня людина.

Під час розкопок були здобуті знахідки, які ще більше стверджують цю думку.

В межах 1—1,2 м у південній частині „кармана“ знайдено щелепу ведмедя, що стояла руба на чотирьох плитках вапняка вверх зубами і була уперта в звід печери. В такому положенні, на нашу думку, кістка природно опинитися не могла.

¹ Такий же „карман“ у північно-східній частині печери лишився недослідженим у зв'язку з початком Великої Вітчизняної війни.

В останній частині „кармана“ траплялися тільки окремі, поодинокі кістки тварин. У межах 0,8—1 м у північній частині розкопу зустрічалася щебінка, серед якої були і дрібні уламки кісток тварин. У південній частині розкопу кісток було значно більше; серед них траплялись і голиші.

Починаючи від висоти 0,8 м кістки залягали по всій площі розкопу вже рівномірніше. Під південною стінкою трапляються плитки вапняку, що стояли сторч на ребрі; деякі з них були притиснуті до стінки печери. Навряд, щоб у такому положенні плитки могли опинитися природно. Тут були знайдені і два безформні кусочки кременю.

У межах 0,5—0,7 м кісток майже не було, але тут знайдено один безформний одщепок. Нижче ґрунт ставав більш насиченим дресвою, кістки були темнішого забарвлення і на зломі — попелястого кольору.

На глибині 0,5—0,6 м знайдено чотири кремені: три з них були просто безформні кусочки, а один являв собою знаряддя, вироблене з одщепа. Долішня поверхня цього кременю являла собою площу сколу, а горішня була оброблена оббивкою і два суміжні краї підретушовані, внаслідок чого й був утворений вістряватий кінець. Тут же знайдені плитки, що оточували череп ведмедя.

На висоті 0,4 м від долу печери знайдено ще три безформні кусочки кременю, вкриті білою патиною. В межах 0,3—0,4 м у ґрунті залягав прошарок щебінки, на якій траплялися кістки тварин.

На самій долівці, в ґрунті товщиною 0,1 м, якраз посередині, виявлена лінзовидна пляма овальної форми розміром 0,6—0,7 м, буромалинового кольору, завтовшки до 0,07 м. У цій плямі були кістки тварин.

У самій долішній частині ґрунту кістки всі були чорного кольору, вологі й від доторкування до них розсипалися.

На підставі таких невеликих розкопок, звичайно, робити певні археологічні висновки не можна, але все-таки, на нашу думку, деякі дані свідчать про те, що людина цю печеру оселювала.

Печера мала два виходи і обидва вони були частково обвалені ще за давніх часів; це й було причиною заповнення печери ґрунтом.

У зв'язку з тим, що кремені знайдено на різних горизонтах, можна думати, що людина перебувала в печері й під час її заповнення ґрунтом. Тільки тоді, коли в ній не можна було жити, тобто коли печера заповнилася ґрунтом до висоти 1—2 м, вона була залишена людиною.

Частина кременів С. М. Замятніним визначена мустьєрськими, мустьєрський вигляд ніби мав і кремій, знайдений нами¹. Отже, як видно, Іллінську печеру людина оселювала за мустьєрської епохи, але це, звичайно, не виключає можливості оселення печери людиною і пізніше. Про те, що людина мустьєрської епохи оселювала цю печеру, на нашу думку, свідчать такі факти:

1. Наявність у товщі ґрунту, що заповнював печеру, кременів мустьєрського вигляду. Проведеним шурфуванням місцевості над стелею печери і в околицях її ніяких культурних нашарувань не виявлено. Отже, кремені ці потрапити в печеру зверху разом з водою не могли.

2. Наявність щелепи ведмедя, поставленої на кам'яні плитки і упертої у звід стелі печери, що, на нашу думку, природно статися не могло.

¹ Всі кремені знищені під час тимчасової окупації Одеси у період Великої Вітчизняної війни.

3. Обкладка камінням черепа ведмедя справляла враження штучного спорудження.

4. Можна припускати, що скупчення кісток під стінкою печери утворене також людиною.

5. Майже всі трубчасті кістки тварин розбиті впоперек.

6. Думаємо, що й голиші не можна пояснювати наслідком окатування щебінки водою в самій печері. Щебінка траплялась в печері досить тонка, а між тим деякі голиші досягали розмірів $0,35 \times 0,25 \times 0,2$ м.

Якщо наші припущення правильні, то в Іллінській печері ми маємо надзвичайно інтересну пам'ятку мустьєрської епохи, яка свідчить про заселення північного Причорномор'я ще за середнього ступеня дикунства.

А. В. ДОБРОВОЛЬСКИЙ

ПЕЩЕРА у с. ИЛЬИНКИ, ОДЕССКОЙ ОБЛАСТИ

Резюме

В 1938 г. у с. Ильинки, Одесской области, была открыта пещера, в отложениях которой находились в большом количестве кости ископаемых животных.

Палеонтологическая экспедиция Академии наук Украинской ССР, возглавленная Т. Г. Грицаем под руководством акад. Д. К. Третьякова, в течение нескольких лет добывала здесь кости ископаемых животных.

Во время работы экспедиции в пещере были найдены и кремни. К сожалению, на это обстоятельство поздно было обращено внимание, когда от пещеры ничего почти не осталось.

В 1941 г. по поручению Института археологии Академии наук Украинской ССР автор присутствовал при разработке правого „кармана“ пещеры.

Здесь были найдены вместе с костями животных и десять кремней, из которых один представлял собою законченное орудие в виде острия; остальные были бесформенными мелкими кусками кремня.

В связи с началом Великой Отечественной войны автору не удалось исследовать левый „карман“ пещеры.

Кремни, найденные в период раскопок с 1939 по 1941 гг. Т. Г. Грицаем, были отправлены С. Н. Замятнину, который часть из них определил мустьерским, а часть верхнепалеолитическим временем.

Некоторые данные, полученные в результате исследования правого „кармана“, дают возможность думать, что и Ильинская пещера была заселена человеком в мустьерское время.
